

«БУДЕМО ДЕРЖАТИ УКРАЇНУ» (ОБРАЗ ОТАМАНА МАРУСИ В ОДНОЙМЕННОМУ РОМАНІ В. ШКЛЯРА)

Хом'як Т.В., к. філол. н., професор
Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна
d-filf@znu.edu.ua

Стаття присвячена аналізу роману В. Шкляра "Маруся", дослідженню засобів характеротворення образу головної героїні – отаманши Марусі.

Ключові слова: інтер'єр, монолог, образ, портрет, самохарактеристика.

«БУДЕМ ДЕРЖАТЬ УКРАИНУ» (ОБРАЗ АТАМАНА МАРУСИ В ОДНОИМЕННОМ РОМАНЕ В. ШКЛЯРА)

Хомяк Т.В.
Запорожский национальный университет
ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, Украина

Статья посвящена анализу романа В. Шкляра "Маруся", исследованию средств характерообразования личности главной героини – атаманши Маруси.

Ключевые слова: интерьер, монолог, образ, портрет, самохарактеристика.

“WE WILL KEEP UKRAINE” (“BUDEMO DERZHATY UKRAINU”) (THE IMAGE OF THE ATAMAN MARUSYA IN THE SAME NAMED NOVEL BY V. SHKLYAR)

Номыак Т.В.
Zaporizhzhya national university
66 Zhukovskogo St., Zaporizhzhya, Ukraine

The article is devoted to the analysis of the novel "Marusya" by V. Shklyar, the research of the methods which create the heroin image – the Ataman "Marusya". The work is devoted to the liberation competitions of the Ukrainian people in the war for independence 1917–1922. Marusya is a part of that history. She creates it together with others. The Ataman Marusya's battle path is closely intertwined with the heroic and tragic fate of the Ukrainian Galician army. Over Marusya's hat the Shlyk with the inscription "Death to the Ukrainian Enemies" develops. Marusya was proving her truth with bullet. The historical realities of a certain age help to pass the chronology. In the novel the events of 20-ies and 90-ies of XX century are interrelated. All the children from Sokolovsky family, except Stephan, were atamans. When one died, another got his place. Young ataman-girl was only sixteen years old. The lost brothers, which were previous atamans and she, adhered to the slogan "We will keep Ukraine".

Marusya's image is multifaceted: a description of her appearance (portrait), actions, deeds, interior monologues, other characters' attitude to her and so on. However, realistic prevails, but there are also elements of mysticism. Marusya's image is and typical, precast and concrete (Alexandra Sokolovska).

The main tool of Marusya's image characters is a portrait. Repeating or double vision method is used. Throughout the work, Shklyar adds some finishing touches to a portrait of the Ataman. Marusya's portrait is also submitted through the perception of others (the atamans, guarantor Myron Hirnyak, author) – dynamically under different circumstances. The portrait characteristics also include elements of mystery, mysticism. V. Shklyar gives a portrait-mask too. There are some elements of the so-called passport portrait in Marusya's characteristics (the term by A. Bielecki Academician). The author uses abstract and dynamic portraiture (the internal state of the hero is manifested through the gestures, movements, eye expression). From the individual strokes and parts, you can draw a complete portrait: blonde, with long golden braid, straight nose at her young face with light freckles, full lips, a mole-fly, small in stature, very slender. Marusya's image is also revealed through the self-characterization. Rumors, legends, retold stories are also means of description. Through Marusya's internal monologues we learn about her caring attitude to the mother. Diplomacy, military talent are revealed in the dialogues with other characters, in particular, with the atamans, and in actions and deeds. As the Ataman, she is extremely inventive, instantly navigates in situation and usually makes the right decision. Marusya often expresses very deep thoughts, understands the political situation. Her statements often acquire a symbolic meaning.

V. Shklyar practically abandons the purely romantic receptions, exclusive of hyperbole in the image of Marusya, although adheres to pathos of actions and deeds glorification. Marusya is an almost mystical figure, though a real person. The woman – legend. The real and mystical are intertwined. The ending of the novel is open. There is no certainty that Marusya remained alive or died. In the novel it was alleged that she's on a mission as a liberator of her people.

Marusya and her brothers, her fellows were “sick with Ukraine”. Mane gave their lives for that. The slogan “We will keep Ukraine” was relevant in the days described in the novel and relevant as ever today.

Key words: interior monologue, image, portrait, self-characterization.

Роман “Маруся” В. Шкляра з’явився друком у 2014 році. Він, як і попередній роман “Залишенець” (“Чорний ворон”), присвячений визвольним змаганням українського народу у війні за незалежність 1917–1922 років. Спираючись на архівні матеріали, мемуари, спогади очевидців, В. Шкляр змальовує особливо детально події 1919 року на Поліссі поблизу села Горбулів (сьогодні це Черняхівський район Житомирської області). Звернення до історії завжди на часі. Отож аналіз образу Марусі є актуальним, оскільки вона є часткою цієї історії, вона її творила разом із іншими. Актуально подивитись і на переосмислення фактів, місії Марусі як отамана з позицій сьогодення. Мета дослідження: детально проаналізувати твір, виокремити основні засоби характеротворення образу Марусі. Літературознавці пропонують розглядати цей роман у контексті роману В. Шкляра “Залишенець” (“Чорний ворон”). Уже з’явилося кілька публікацій по твору (М. Гуцуляк [1], О. Рибцева [2], Т. Федюк [3] тощо). Дослідники розкривають ідейно-тематичний зміст, проблематику роману, зосереджують увагу на системі образів, взаємозалежності людини й історії. Однак системного дослідження ще немає, ніхто детально не розкривав образ Марусі, акцентуючи увагу на засобах характеротворення.

Образ Марусі – центральний у творі, про що свідчить уже й сама назва. Події, описані в романі, – це реалії ХХ століття. За кожною подією стоїть історичний факт. Бойовий шлях отамана Марусі тісно переплітається з героїчно-трагічною долею Української Галицької армії, яка наприкінці літа 1919 року визволила Київ від московсько-більшовицьких окупантів, проте волею злого фатуму опинилася на межі цілковитої загибелі. Над шапкою Марусі розвивається шлик із написом “Смерть ворогам України”. Маруся доводила свою правду кулею. Історичні реалії певної доби допомагає передати хронотоп. У романі взаємопереплітаються події 20-х і 90-х років ХХ століття. Усі діти з родини Соколовських, окрім найстаршого Степана, були отаманами (Олекса, Дмитро, Василь, Олександра). Коли гинув один, на його місце ставав інший. Степан не міг бути отаманом, бо був православним священиком, не міг брати зброю до рук. Тоді козаки й обрали Сашуню, яка назвала себе Марусею. Чітко дотримувались родинного гасла “Будемо держати Україну”. На той час їй було лише шістьнадцять років.

Образ Марусі розкрито багатогранно: через опис її зовнішності (портрет), дії, вчинки, внутрішні монологи, ставлення інших персонажів до неї тощо. При цьому реалістичне переважає, але мають місце й елементи містики. Образ Марусі і типізований, збірний (зібраний із різних отаманш, бо Марусь було кілька), і конкретний (Олександра Соколовська). Факт і вимисел, домисел взаємопереплітаються.

Основним засобом характеротворення образу Марусі є портрет. У селі Вереси курінь галичан на чолі із сотником Осипом Станіміром і поручником Мироном Гірняком чекали на прибуття отамана Соколовського, щоб погодити спільні дії щодо подальшого наступу в напрямі Фастова. Сцена зустрічі передана в романтичному дусі: “Спершу вони побачили хмару куряви, яка швидко наближалася в їхній бік, а потім із тієї хмари вихопилося кільканадцять вершників. Це був добре виряджений почет отамана Соколовського, якого вони виглядали. І попереду, видно, їхав сам отаман – білий кінь, відкинувши голову набік, ішов такою легкою граційною риссю, що вершник то виринав, то наче тонував за його

гривою. Щоправда, й верхівець той був невеличкий, – як на отамана, зовсім дрібний, – а те, що вони побачили ще через хвилю, ошелешило не тільки поручника Гірняка” [4, с. 21]. Була неділя, біля церкви зібралося багато людей. Тут були і жителі села, і стрільці – галичани. Усі вони побачили “отаманський почет”: «А коли білий кінь з відливом тьмавого срібла став гопки, мовби вітаючи всіх красиво вигнутими передніми ногами, тоді не в одного стрільця тьохнуло серце. Хтось із бідовіших навіть присвиснув, у когось відчахнулася нижня щелепа, сотник Станімір потяг себе за короткого правого вуса, а поручник Гірняк тільки й подумав: “Ну, починається» [4, с. 21]. Портрет Марусі у сприйнятті спостерігачів подано паралельно зі сприйняттям “портрету” коня: «Та не кінь їх ошелешив. Хоч було там чому дивуватися – срібний жеребець-араб мав лагідні блакитні очі, а дихав зміїним вогнем, роздуваючи рожеві оксамитові ніздрі, – однак приголомшив їх вершник на тому коні чи, певніше сказати, вершниця, бо то була дівчина із золотою косою, що спадала на ліве плече з-під козацької смушевої шапки. Зодягнута була як парубок – полотняні штани, шевронові чобітки з острогами, туга домоткана сорочина, підперезана шкіряним паском, на якому щільно сиділа кобура з револьвером. За плечима у дівчини був короткий австрійський карабін, ремінець якого навхрест оперізував її спереду якраз поміж тими пругкими пагорками, які теж видавали її стать. З маківки сивої шапки конусом звисав червоний шлик, і коли кінь, ще гарячий від бігу, крутнувся на місці, дрібно перебираючи струнками ногами (чи, може, то вершниця навмисне так його розвернула), Мирон прочитав на шлику гасло, написане синім чорнилом: “Смерть ворогам України!» [4, с. 22]. Деталі “блакитні очі”, “граційність” споріднюють образ дівчини і коня.

У романі застосовано прийом подвійного або повторного бачення. Сприйняття портрету Олександрі-Марусі саме так і відбувається: “Курінний Станімір повів очима по бравому товариству, шукаючи, хто з них отаман, але дівчина, вгадавши його намір, сказала;

- Я за отамана!

Тепер усі вони заново вступилися в неї, заново побачили це зовсім юне обличчя – вилицювате, з легким ластовинням на прямому носі, з повними вустами, над кутиком яких темніла родимка-мушка. Її синьо-сірі очі мали східну подобу через широкі, виразно окреслені вилиці.

Дівчина зіскочила з коня, і тепер було видно, що вона невеличкою зросту, зате дуже струнка – либонь інстинктивно тяглася вгору, щоб здаватися вищою” [4, с. 23]. Окремі деталі портрету додаються систематично і неодноразово. Так, про знайомство з героїнею сказано: “Перекинувши карабін із-за спини на плече, дівчина стала перед сотником Станіміром.

- Мене звать Маруся.

Вона трішки не вимовляла літеру “р” і від того здавалася майже підлітком” [4, с. 23].

Дівчина стала отаманом, бо загинули її рідні брати, які були до цього отаманами. Ретроспективно подано певні дані про родину Соколовських. Розповідається, що Василь і Дмитро, “як статечні вчителі, пильнували Горбулівську гімназію, в якій директором була Дмитрова дружина Надя Круглецька. Соколовські, як тільки вдарила Лютнева революція, уже навесні зробили із земської школи українську гімназію, – таких тоді не було ні в Радомишлі, ні в Житомирі. Підпрягли до вчительства і свою молодшу сестру Сашуню, хоч та сама ще навчалася в Радомишльській гімназії, і Лесик часом возив її бричкою до містечка за тридцять п’ять верст. Сашуня взагалі була у них панією, їла тільки з ножем і виделкою, навіть свою улюблену ковпачку спритно підгрібала ножиком на видельце. Вона й розмовляла грамотніше за всіх, повчала Лесика, хоч він був старший за неї на два

роки, казати “він”, а не “вин”, “огірки” замість “гурки”, “стеля”, а не “столя”, дарма що так по-гутешньому говорили всі горбулівці. Лесик не сердився, навпаки, пишався своєю сестричкою, і коли віз Сашуню бричкою до Радомишля, йому хотілося, щоб усі бачили. “Атож, ви подивіться на цю панну в лисячій шубці, з-під якої стікає зелена шовкова сукня аж до блискучих черевиків. Ніжка у неї гарна, струнка, з високим підйомом, а на розчервонілому від холоду носу навіть не видно ластовиння, хоч воно їй теж до лица. Ще немає шістнадцяти, а вже, вважай, учителька!” [4, с. 25]. Дмитро Соколовський у діалозі з братом Олексою (Лесиком) сформулював головний девіз їхньої боротьби: “Будемо держати Україну” [4, с. 28].

Протягом усього твору В. Шкляр додає окремі штрихи до портрету отамана Марусі. Інколи це нова деталь, та трапляються і повтори. Так, коли Саша з батьком везуть тіло Олекси, подано надзвичайно стислий опис: “Саша думала, що треба оплакати брата, але горло закам’яніло, в очах було сухо й порожньо” [4, с. 33]. Так чи інакше, але риси портрету співвідносяться із рисами характеру. У цьому випадку наголошено на силі волі дівчини, стриманості, умінні володіти собою, хоча тут спрацював і чисто психологічний момент: Саша ніби закам’яніла від горя – втрати брата, з яким була дуже близька. Заради правої справи Маруся інколи готова й покривити душею, сказати неправду: “Перепрошую, – Станімір торкнувся правого вуса. – А скільки вам, ясна пані, років? – Двадцять, – не змигнувши оком, сказала Маруся. Старшини знову Perezirнулися, повівши усміхненими бровами.

- А показуєте на молодшу! – сказав Станімір.
- Я вродилася на молодий місяць” [4, с. 35].

Портрет Марусі подано і через сприйняття її іншими персонажами: “Радше на сонце, – подумав Мирон Гірняк. Тільки молоде весняне сонце могло подарувати таку золоту косу. І веснянки, і родимку над кутиком вуст, і магічний блиск очей. Не чаклунський, а синьо-гарячий тривожний блиск” [4, с. 36]. Якось батько, “дяк Божий”, завважив Сашуню, яка агітувала чоловіків (старших!) іти у повстанці, він і сам подивувався впевненій і відважній поведінці доньки: “Знову кров проливають?” – загув хтось у натовпі, на що Саша сказала, що так, не всі голови уціліють, але втрати у боротьбі завжди будуть меншими за ті, яких ми зазнаємо в покорі. «“Проклянімо смиренність тих, хто, сидячи на печі, вигріває рабську сподіванку, що біда обійде його стороною, – сказало це жовтороте пташеня, яке невідь у кого вдалося. Та в кого ж? Бабуня у неї була відунею, мати ворожить, а воно, хоча й гімназію вже закінчує, і собі туди само. Ну-ну! Он іще котрийсь огризнувся, одначе слухають, пороззявлявши роти, наче дівчина їх на весілля запрошує і зараз кожному дасть по шишці. Глянувши на присадкуватого Санька Кулібабу, котрий невдоволено чмихав носом, вона сказала, що страхопуд може висиджувати яйця в теплі, як та квочка (тут уже всі загигикали), але хай пеняє на себе, коли червоний півень клюне його в “подушку”» [4, с. 38]. Автор акцентує увагу на тому, що Саша людина, і ніщо людське їй не чуже. Вона сміливо поводитася, будучи зв’язковою, хоча в екстремальних ситуаціях і відчувала страх, все ж мала сили перебороти його. Коли Мирон запитав Марусю, чи не страшно їй, маючи на увазі перебування у вирі боротьби, суцільної бойні, по суті, яку не кожному чоловікові можна витримати, вона відповіла: “Буває... Одного разу, коли я ночувала в скирті, мені в пазуху залізла миша. Я наробила такого вереску, що підняла на сполох усіх козаків” [4, с. 75]. Почуття закоханості Мирона Гірняка в юну отаманшу також передане через бачення і сприйняття її портрету (з елементами гіперболізації): “Її було видно здалеку. Мирон Гірняк замість того, щоб усміхнутися до Станіміра (біля нього вже порався санітар), не зводив очей з отаманші. Вона була далеко від нього, але Мирон добре бачив родимку над кутиком її вуст. Червоний шлик розвівався на смушевій шапці, золота коса спадала на груди, а він чомусь бачив тільки цю родимку, хоч її не можна було

побачити з тої відстані, де стояв поручник Гірняк” [4, с. 58]. Саме на цих деталях портрета акцентовано увагу кілька разів і щоразу це пов’язано з Мироном Гірняком. Уявне ніби стає явним. На цю умовність є натяк і в авторському описі (“не бачив, а чув...” [4, с. 61]). Маруся настільки рідною стала закоханому в неї Миронові, що він незримо відчуває її поряд. Тут переважає прийом оприявлення бажаного.

Портрет Марусі подано динамічно, за різних обставин і передано його по-різному. В епізоді, коли вона разом із горбулівською сотнею “вискочила на прогулянку під веселий літній дощик” [4, с. 62], доганяючи втікачів – москалів, наголошено: “Маруся теж промокла до нитки, цупка сорочка прилипла до тіла, поверх сорочки був ще легенький твинчик, який Маруся зодягла заради кишень – у правій і зараз насипом лежало зо два десятки набоїв до нагана, що заміняв їй шаблю. Чого-чого, а шаблі Маруся не брала до рук – чи заважка була для неї біла козацька зброя, чи, може, з якої іншої причини, але й у кіннотній атаці головними для неї були карабін і наган. Уміла тримати дистанцію з ворогом більшу за розмах шаблі чи списа, а стріляла що з карабіна, що з револьвера краще за багатьох козаків, хоч козачня в Марусі була добірна, особливо ця горбулівська сотня, з якою вона вискочила на прогулянку під веселий літній дощ” [4, с. 62]. Зовсім в іншій тональності подано портрет Марусі в побутових обставинах. Хвилююче описано першу зустріч тет-а-тет, “зблизька”, Мирона і Марусі, у якій дівчина постає абсолютно в іншому ракурсі: “Йому здалося, що він півгодини намацує клямку й уже не знайде її ніколи, аж раптом двері відчинилися, і до хати його пропустила дівчина в білій кофтині, вишитій на грудях і рукавах червоним та чорним хрестиком. Це вперше він побачив її без шапки, побачив гладенько зачесане волосся, заплетене в тугу золотисту косу, що спадала на груди через плече. На тонкій шиї червоніли коралі зі срібними дукачами.

– Не дивуйтеся, пане поручнику, – сказала вона. – маю таку слабкість. Іноді зодягаюся... як колись. Я все-таки дівчина.

Усмішка в її синьо-сірих очах промінилася тривожним блиском” [4, с. 73]. Подаючи портрет Марусі в побутових обставинах, автор наголошує на інтер’єрі кімнати (“було зелено, як у гаю, – на підвіконнях, на лаві, по кутках і навіть на чорній скрині стояли вазони. Дерев’яна підлога була застелена зеленими домотканими доріжками” [4, с. 73]). Відсутність домашнього затишку, можливості прояву жіночності навиду Маруся компенсувала, створивши куточок, де хоча б зрідка могла почувати себе по-домашньому. Кімната Марусі – мікрокосм бажаного родинного затишку, де проявляються природні інстинкти жінки.

Портрет Марусі подано у сприйнятті Мирона, отаманів, автора. Наголошено, що вона мала “зірке око, тверду руку в стрільбі, хвацько трималася в сідлі” [4, с. 76].

У портретній характеристиці Марусі зазначено й елемент загадковості. Це пояснюється і певною містичністю, язичництвом, притаманними їй, і тим, що портрет переважно подано через сприйняття закоханого в неї Мирона. Подає В. Шкляр і портрет-маску. Коли Маруся з Мироном шукали його курінь, вона загримувалася “під хлопчика”, та так вдало, що ніхто й не засумнівався. Чи коли в образі циганчука з’явилась у лігві москалів, щоб визволити коханого Мирона.

Портрет Марусі подано і в інтимних обставинах, і в бойових. Останні переважають, і це зрозуміло, пов’язано з реалізацією авторського задуму. Коли Марусю схопили вороги, то “від несподіванки більше злякалися, аніж зраділи. І навіть те, що побачили таку юну дівчину, кидало їх у моторош, адже тільки справжнісінька відьма-карга могла перекинутися в юнку із золотою косою” [4, с. 299]. Вороги бояться Марусі. Це відчувається в усьому. Підкреслено, що в Мозоліна була напускна веселість і такий тремкий голос, “наче сапнув повітря більше, ніж могли вмістити його легені” [4, с. 300].

Маруся так засміялася, “аж коса її затріпотіла немов на вітрі” [4, с. 300]. Мозолін пригадав, що десь чув, ніби сила відьом найчастіше схована у їхньому волоссі. І він наказав Акінфєєву, що також підтверджує його страх перед Марусею, відрізати їй косу, що той і зробив, різнувши “по ній шаблею при самому корені” [4, с. 300], і кинув її у воду. Незважаючи на те, що кінь Сірій накульгував на ліву передню ногу, він уповільнив крок, а потім “раптово почав осідати на передні ноги. Він опустився на всі чотири, і ніхто не зогледівся, як Маруся, намотавши віжки на руки, опинилася в сідлі. Усе відбулося за мить – кінь, витягнувши шию, різко звівся на ноги й рвонув з дороги до лісу” [4, с. 302]. Так Сірій винахідливо врятував Марусю від неминучої загибелі. У її характеристиці є й елементи так званого паспортного портрету (термін академіка О. Білецького), тобто описано обличчя, руки, ноги, усю постать. Вдається автор і до абстрактного та динамічного портретування (внутрішній стан героя виявляється через жести, рухи, вираз очей тощо). З окремих штрихів і деталей можна вималювати повний портрет Марусі: світловолоса, з довгою золотою косою, прямий ніс на юному обличчі з легким ластовинням, повні уста, над кутиком їх темна родимка-мушка; синьо-сірі очі мали східну подобу через широкі, виразно окреслені вилиці; невеличкого зросту, дуже струнка, трохи не вимовляла літеру “р”; ніжка у неї гарна, струнка, з високим підйомом.

Засоби характеротворення образу Марусі різні. Один із них – самохарактеристика. Ставши отаманом, дівчина веліла називати себе іншим ім'ям: “І ще одне, – насамкінець сказала вона. – Віднині називайте мене Марусею!

- Чому Маруся? – спитав Мирон.
- Вам не подобається?
- Ім'я красиве, а що в ньому?
- Це найупертіше жіноче ім'я – сказала вона.
- Ви вперта?
- Ні, я непокірна” [4, с. 89].

У посиланні в кінці сторінки автор роз'яснює: “Очевидно, Маруся має на увазі значення імені Маріамна, від якого походить Марія та його український варіант Маруся. Маріамна – та, що чинить спротив, непокірна” [4, с. 89]. Маруся закінчила лише шість класів Радомишльської гімназії. Мужня, смілива, вольова. Про себе говорить: “Я не вмію плакати” [4, с. 278].

Чутки, легенди, перекази також є одним із засобів характеротворення образу Марусі. Селяни “шепотілися” про Марусині скарби, “про кільканадцять возів золота, які вона, перебивши секретний поїзд, відібрала у большевицьких командирів і закопала в лісі” [4, с. 167]. Говорили, що вона характерниця, тому куля її не бере. Одного разу отаманша потрапила в руки більшовиків. Розстріляти її хотів сам комісар. Він вистрілював у Марусю з револьвера, дівчина виставила вперед долоню і відвела кулю. Різні чутки були. Одні говорили, що відвела, інші – що впіймала, та коли потім розтулила долоню, то на ній була не куля, а жолудь. Комісар так розлютився, що поставив проти Марусі “цілий відділ солдатів”, ті “пустили залп”, але Маруся й не похитнулася. Пояснення цьому були різні. Одні стверджували, що вражені красою Марусі солдати навмисне стріляли мимо; інші – що Маруся так подивилася їм у вічі, що в кожного здригнулася рука. Комісар наказав зв'язати Марусю колодязною мотузкою і кинути в холодну. Хотів придумати для неї щонайтяжчу кару. Коли ж вранці він спустився в кам'яний льох, Марусі там не було: “Зі стелі звисав зашморг з тієї мотузки, якою вчора по руках і ногах зв'язали отаманшу, і збожеволілий комісар сам поліз у петлю...” [4, с. 167]. Побутовали й інші чутки,

зокрема, що Маруся чорнокнижниця, знає магію давніх волхвів, “справляє їхні відунські обряди, через те володіє такою чудодійною силою, якої не має жодна відьма” [4, с. 167–168]. Однак, як зауважує автор, “так казав той, хто не знав, що це дитя виросло в церкві й було ближче до Бога, ніж інші” [4, с. 168]. Маруся чутки не спростовувала. Навпаки, часом і сама давала підстави для таких розмов.

Кмітливість, гострий розум, деякі навички, знання, набуті як теоретично, так і практично, уміння привернути увагу оточуючих до себе, відвернувши при цьому від необхідного, – усе це сприяло утвердженню іміджу “відьми”, характерниці.

Протягом роману характеристика Марусі доповнюється. Так, вона майже не вживала спиртного, не їла дичини. Чоловіки не відразу сприймали її і як отамана, і як жінку. На зібранні отаманів Бугай подумав, коли “запітушилися” інші: “Як то воно виходить? Укинь у чоловічу компанію півжінки, і всі стають, як півні” [4, с. 173]. Італійський купець Флоріан Ліва порівнює Марусю із Орлеанською Дівою.

Через внутрішні монологи Марусі дізнаємося про її турботливе ставлення до матері. Дипломатичність, військовий хист розкриваються в діалогах із іншими персонажами, зокрема, з отаманами, та в діях і вчинках. Так, Бугай цікавиться, чи то правда, що в селі Брицькому зарубала сімдесят продармійців. Маруся відповідає, що не сама, а з козакам: “А що, треба було пострігти? – гостро глянула вона на Бугая. Я не циркульник.

- Така юна й любиш... проливати кров? – спитав ображений П’ята.
- А що – на війні є інше заняття? – здивувалася Маруся. – Чи, може, ви підкажете мені інший спосіб, як боротися з окупантом?
- Окупанта можна прогнати.
- Мітлюю? – з її грудей вирвався глухий сміх, а лице було незворушним. – Чи дубцем?
- Ну чому ж дубцем? – невпевнено мовив П’ята.

Тоді пояснить мені як – і я подарую вам свою зброю, – сказала Маруся. – Ви думаєте, мені подобається проливати кров? Я вчителька. І брати мої були вчителями. Ми не збиралися убивати. Але прийшов завойовник, і тут уже є одна правда: або він тебе, або ти його. Інакше не буває” [4, с. 175].

Незважаючи на молодість, відсутність досвіду і теоретичного знання військової справи, Маруся демонструє безпомилкове розуміння тактичних і стратегічних ходів у боротьбі проти більшовиків. Вона дуже спостережлива, прислухається до інших, і тоді приймає рішення сама. Діє обережно. Так, прямуючи з Мироном до місця дислокації його куреня, Маруся продумує усі свої дії, автор наголошує на її умінні проводити розвідувальні операції. Як отаман, вона надзвичайно винахідлива, миттєво орієнтується в ситуації і, зазвичай, рішення приймає правильне.

Маруся почуває себе часточкою природи, з якою перебуває у повній гармонії. Вона дбайливо ставиться до свого коня, адже він її надійна опора. Маруся любить його, турбується про нього, жаліє, знає усі повадки свого Сірого.

Відважна, смілива, мужня жінка з чоловічими рисами характеру і поведінки, Маруся, як не дивно, було сором’язливою. Була вимогливою, дуже відповідально ставилась до своїх “обов’язків”. Вдумливо “підбирала кадри”, дбала про збереження людей. Оціночну характеристику діям Марусі та її загону, який називали “бандою Марусі” [4, с. 246], дає й противник, зокрема, командир Осназу (загону особливого призначення) Мозолін, звітуючи Реввійськраді 12-ї армії, писав, що “само ім’я Маруси стало пугалом для всего края”, і немає нічого дивного в тому, що безсистемні наскоки червоних частин не можуть нічого зробити “с этой зарвавшейся бабой”. Вона дуже грамотний і кмітливий ворог,

писав уже стриманіше Мозолін, за освітою вчителька, банда має яскраво виражене політичне, петлюрівське спрямування. Маруся надзвичайно обережна, приймає в загін лише тих, у кому впевнена, оточила себе трьома відданими бандитами, через яких дає розпорядження іншим членам банди, поділеним на окремі дрібніші загони. Серед сільських жителів (і не тільки) має мережу інформаторів. Дізнавшись про наближення військових частин, загін Марусі розпорошується по лісах, ярах, хуторах, немов випаровується, а через кілька днів з'являється в іншому місці, при чому це може бути далеко за межами повіту. Тому подальші спроби ввіймати отаманшу, підсумував Мозолін, будуть малоперспективними “без внедрения в ее ближайшее окружение нашего агента – осведомителя” [4, с. 248].

Маруся часто висловлює дуже глибокі думки, розбирається в політичній ситуації. Нерідко її висловлювання набувають символічного звучання. Так, коли додаткові сили більшовиків підійшли до Фастова, вона говорить: “Ідуть визволяти Україну від українців” [4, с. 254], “Виправдання важиться підсумком” [4, с. 272], “Боротьба не має кінця без досягнення мети” [4, с. 273], “Блискавка найчастіше вбиває того, хто втікає від неї” [4, с. 273], “... Серце. Якщо воно заяче, то краще його не слухати... Краще вирвати його із грудей” [4, с. 254]. Що не фраза, то місткий афоризм філософського наснаження в діалогічній партії Марусі і Матіяша: “Це в мене заяче серце? – образився Матіяш.

– Досі було левине, – сказала Маруся, – не впускай у нього зневіру. Ця гадюка з'їдала ще не таких.

– То все доля. Від неї не втечеш.

– Будь сильнішим за неї.

– За кого?

– За неї. Долю, – сказала Маруся.

– Як?

– Вірою. Поки чоловік вірить у свою силу й перемогу, він сильніший за долю...” [4, с. 256].

Вони характеризують тих, про кого сказані, і саму Марусю, свідчать про її мудрість (часом це видається не зовсім природним, якщо пам'ятати про вік дівчини, хоча, пригадуємо, і у фольклорі акцент такого характеру мав місце – казка “Мудра дівчина” тощо).

Маруся – гнучкий політик. Укотре письменник наголошує на інтуїтивному прийнятті рішень нею. У час загострення ситуації пропонує прориватися на з'єднання з “нашою армією” [4, с. 256], тобто пристати до армії Петлюри. До цього Маруся була іншої думки, і повстанці не проминули нагадати:

– “А хто це казав, що Петлюра не бере повстанські загони до армії?” – спитав Матіяш. Я казала. Але становище змінилося. Думаю, що тепер там на вагу кожна одиниця. Якщо ні, будемо тут... Маруся помовчала й додала: Будемо тут держати Україну” [4, с. 256].

Мала навик стратегії і тактики, військовий хист. На думку її ад'ютанта, колишнього прапорщика царської армії Василя Матіяша, “це щось набагато більше”, ніж хист: “голос згори”. Дії отамана продумані, виважені. Особливу увагу Маруся приділяє розвідці, у якій бере участь і сама. Характерно, що вона посвячувала у свої плани невелику кількість людей. В. Шкляр неодноразово наголошує, що в загоні була сувора дисципліна. Слово “банда”, яким означували його більшовики, апріорі не підходило. Ніхто не займався

грабуником, бо отаман не дозволяла (“... в цьому ділі була непохитна – якщо раніше вона карала степчиків нагаями, то тепер засуджувала до розстрілу” [4, с. 268]).

В. Шкляр практично відмовляється від суто романтичних прийомів, від виключної гіперболізації в зображенні Марусі, хоча й дотримується певного пафосу героїзації дій і вчинків. Маруся – це майже містична постать, хоча реальна особа. Жінка-легенда. Реальне й містичне взаємопереплітаються. Фінал роману відкритий. Немає певності, чи Маруся залишилася в живих, чи загинула. У творі стверджено, що Маруся виконує місію визволительки свого народу.

Оскільки дівчина стала легендарною ще за життя, то не дивно, що й про смерть її народилося багато легенд. Дослідниця О. Рибцева вважає, що “образ Марусі дуже ідеалізований” [2, с. 129]. Думається, що більше романтизований, ніж ідеалізований. Однак в обох випадках це пояснюється передусім тим, що подано його, як уже було сказано, переважно через бачення і сприйняття закоханого в неї поручника Мирона Гірняка.

Маруся і її брати, побратими “були хворі Україною”. За неї багато хто віддав своє молоде життя. Дмитро Соколовський, будучи отаманом, якимсь сказав, звертаючись до населення Звягеля: “Якщо комусь осоружна Україна, за яку ми кладемо свої голови, то нехай шукає собі іншого краю. Світ великий!” [4, с. 44]. Гасло “Будемо держати Україну” було актуальним у часи, описані в романі, і, як ніколи, актуальне сьогодні.

Історія в романі “Маруся” В. Шкляра більшою мірою “художня”, хоча частково й побудована на реальних фактах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуцуляк М. Вальтер Скотт би плакав (рецензія на роман “Маруся” Василя Шкляра) [Електронний ресурс] / М. Гуцуляк. – Режим доступу : <http://M.Gutsulyak.vkursi.com/7748.html>
2. Рибцева О. Тематично-змістові доміанти роману “Маруся” В. Шкляра / О. Рибцева // Українська література від давнини до сучасності : парадигми, напрямки, проблеми. – Запоріжжя, 2016. – С. 128–130.
3. Федюк Т. Люди, які “тримають Україну” : рецензія на книжку Василя Шкляра [Електронний ресурс] / Тарас Федюк. – Режим доступу : http://www.bbc.com/ukrainian/entertainmem/2014/10/141028Book_2014_reven_shklyar_fedyuk.
4. Шкляр В. Маруся : роман / Василь Шкляр. – Харків : Книжковий Клуб “Клуб сімейного дозвілля”, 2014. – 320 с.

REFERENCES

1. Gutsulyak, N. (2014), “Walter Scott would have cried (review of the novel “Marusya” by Vasyl Shklyar)”, available at : <http://M.Gutsulyak.vkursi.com/7748.html> (access Gruden 15, 2014).
2. Rybceva, A. (2016), Thematically-semantic dominants of the novel “Marusya” by V. Shklyar, Ukrainian literature from antiquity to the present : paradigms and directions, the problems, Zaporozhye, 2016, pp. 128–130.
3. Fedyuk, T. (2014), “People who “keep Ukraine” : review of the book by Vasyl Shklyar”, available at : Mode of access : http://www.bbc.com/ukrainian/entertainmem/2014/10/141028Book_2014_reven_shklyar_fedyuk (access Zhovtnya 31, 2014).
4. Shklyar, V. (2014), *Marusya : a novel*, Kharkiv, Ukraine.